

WITULSKI T., Die Adressaten des Galaterbriefes. Untersuchungen zur Gemeinde von Antiochia ad Pisidiam, (FRLANT 139), Göttingen 2000

Jednym z otwartych problemów Listu do Galatów jest określenie jego adresatów. Temat ten ma wzięcie w niemieckim obszarze językowym, bo po stosunkowo niedawno opublikowanym obszernym opracowaniu C. Breitenbacha (*Paulus und Barnabas in der Provinz Galatien. Studien zu Apostelgeschichte 13f.; 16, ; 18, 3 und den Adressaten des Galaterbriefes*, Leiden-New York-Köln 1996) pojawia się kolejna monografia. Jej autor, T. Witulski, przedstawia w niej tezy zawarte w swojej pracy doktorskiej, obronionej w roku 1998 na Wydziale Teologicznym Ernst-Moritz-Arnt Universität Greifswald.

Jak na niemiecką monografię przystało, obszerny I rozdział zawiera omówienie stanu badań na temat adresatów Listu do Galatów. Przywołuje on powszechnie uznane stanowisko, iż zarówno tzw. hipoteza Galacji północnej, albo właściwej, jak i Galacji południowej, czyli tzw. prowincji Galacji, mają status hipotezy (s. 36. 44-45).

T. Witulski przyjmuje jako pierwszorzędne źródło dla określenia adresatów Listu do Galatów samo pismo w tej postaci, w jakiej zachowało się w ramach kanonu. W analizie dokonuje selekcji na fragmenty, które zawierają bezpośrednie oraz pośrednie informacje dotyczące adresatów. Do pierwszych zalicza on: Ga 1, 6-9; 5, 7-12; 6, 12-13; 4, 8-20. Pośrednie dane natomiast zawierać mają teksty: Ga 1, 10-21; 3, 1 – 4, 7; 4, 21-31; 5, 1-6. 13-15. Analiza tak przyporządkowanych fragmentów stanowi rozdział II.

Rezultatem analiz dokonywanych ze względu na domniemanych adresatów jest stwierdzenie, iż tekst Ga 4, 8-20 odnosi się do innych odbiorców niż pozostałe badanego Listu (s. 58). Autor monografii falsyfikuje następnie cztery przyjmowane dotąd rozwiązania problemu braku spójności tekstu Ga 4, 8-20 z całością Listu do Galatów, określając je jako: *Parallelisierungshypothese*, *Additionshypothese*, *Zwei-Fronten-Hypothese* oraz *Interpolationshypothese* (s. 59-71). Konsekwentne stosowanie przez niego metody historyczno-krytycznej wskazuje na korzyść hipotezy o istnieniu tzw. Listu „A”, który został uzupełniony później o fragment Ga 4, 8-20. O ile istniejący uprzednio List

„A” miał zapobiec nawrotom do judaizmu, o tyle dołączony później fragment Ga 4, 8-20 odnosi się do możliwego powrotu adresatów do wcześniejszego pogańskiego stylu życia (s. 72. 80-81).

Rozdział III pracy zawiera dokładną analizę problematycznego fragmentu Ga 4, 8-20, ze szczególnym uwzględnieniem kluczowych zwrotów takich jak *ta stoicheia hoi physei me ontes theoi* (Ga 4, 8) oraz *hemera i kai menes kai kairoi eniautoi* (Ga 4, 10). Rezultaty analizy problematycznego fragmentu autor zestawia z danymi pozabiblijnymi odnośnie do boskiego kultu cesarza (s. 171-174). T. Witulski odrzuca przy tym dotychczasowe interpretacje (duchowe, materialne i etyczne) odnośnie do identyfikacji „elementów”, przyjmując zaś „ateistyczne” – w sensie „postchrześcijańskie” (s. 97-98. 114. 127). W pierwszym rzędzie idzie o kult boskiego Augusta (s. 141-152), bo też ganione przez Pawła zachowywanie przez adresatów kalendarza (Ga 4, 10) odnosi się do oficjalnego kultu rzymskiego cesarza (s. 158-168). Wers Ga 4, 17 zaś miałby traktować o „reprezentantach kultu cesarza” (s. 175).

Dla potwierdzenia takiej interpretacji analizowanego tekstu Ga 4, 8-10 autor sięga w rozdziale IV po dane archeologiczne, które wskazują na szczególny rozwój kultu cesarskiego w południowej części prowincji Galacji (s. 177-193). Szczegółowo zajmuje się kultem cesarskim w Antiochii Pizydyjskiej, przyjmując iż po poświęceniu świątynnego kompleksu ok. ½ roku po Chr. publiczny kult, mający rezonans społeczny nie tylko w samej Antiochii, trzeba datować na około 50 rok po Chr. (s. 214-215). Autor monografii zakłada wczesną datację misji Pawła w Galacji (35-40 po Chr.) i następującą sekwencję wydarzeń: pozyskanie pogańskich mieszkańców dla wiary, rozpowszechnienie kultu cesarza oraz reakcja Pawła, której ślad zawiera Ga 4, 8-20 (s. 215-216). To – zdaniem autora monografii – na pewno sytuuje adresatów fragmentu Ga 4, 8-20 w południowej części prowincji Galacji, a dla trzech racji – wręcz w samej Antiochii Pizydyjskiej (s. 217). Także tzw. List „A” jest adresowany do chrześcijan zamieszkujących tę samą część prowincji Galacji (s. 219), najprawdopodobniej rychło po ustaleniach w Jerozolimie i tzw. incydencie w Antiochii (Ga 2, 1-14). W podsumowaniu autor wysuwa przypuszczenie, że znalezione dwa listy (List „A” oraz Ga 4, 8-20) w „Archiven von Gemeinden im Süden der Provinz Galatia” jakiś redaktor złączył w obecny kształt Listu do Galatów (s. 224).

Można powiedzieć, że recenzowana pozycja stanowi kolejną hipotezę, która bynajmniej nie jest ani lepiej udokumentowana, ani bardziej przekonująco przedstawiona niż inne. O ile uzgodnienie danych Listu do Galatów i Dziejów Apostolskich pozostaje nadal dyskutowane, to tym bardziej problematyczna jest korelacja danych archeologicznych i krótkiego bądź co bądź fragmentu Ga 4, 8-20.

Kraków

KS. ROMAN PINDEL

IMBACH J., Lust auf die Bibel. Praxisorientierte Zugänge zur Heiligen Schrift, Würzburg 2000 (Echter Verlag), ss. 282.

Josef Imbach wyklada teologię fundamentalną na Wydziale Teologicznym San Bonaventura w Rzymie, interesując się szczególnie zagadnieniami z pogranicza teologii i literatury. We wstępie do omawianej pozycji zapowiada, że wypracowane przez specjalistów od Biblii metody interpretacji pragnie przybliżyć szerokiemu kręgowi odbiorców (s. 10). Spis treści wskazuje, że autor z jednej strony inspirowany jest tekstem Papieskiej Komisji Biblijnej *Interpretacja Biblii w Kościele*, z drugiej zaś – zgodnie z podtytułem – koncentruje się na praktycznym zastosowaniu warsztatu egzegezy (*Praxisorientierte Zugänge...*).

Książka zawiera omówienie oraz konkretne przykłady różnych metod i podejść do tekstu biblijnego. Ich przedstawienie dokonane zostało w nieco innym porządku niż czyni to dokument *Interpretacja Biblii w Kościele*. Na początku znalazły się bowiem metody i ujęcia bardziej przystępne i atrakcyjne, jakby autor pisał „Lust auf die Bibel” dla „Lustgesellschaft” (to ostatnie to jedno z określeń społeczeństw dobrobytu). Rozdział I ukazuje, jak Pismo Święte może stanowić rodzaj lustra dla naszych osobistych przeżyć. Przywołane więc zostały przykłady swoistej identyfikacji z postaciami i wydarzeniami z Biblii z literatury światowej i niedawnych wydarzeń w Kościele. W tym kontekście zostaje ukazana bibliodrama jako metoda, która pomaga w głoszeniu ewangelii współczesnemu człowiekowi.

Rozdział II omawia zastosowanie psychologii głębi w interpretacji tekstów biblijnych, odwołując się przede wszystkim do metodologicznej rozprawy E. Drewermanna *Tiefenpsychologie und Exegese* (Olten 1984-85). Wskazuje na praktykę podobnego potraktowania innych tekstów literackich (Homer, Grimm, Goethe). Obszernie i przekonująco został przywołany przykład interpretacji tekstu J 5, 1-16 w interpretacji psychologii głębi (w oparciu o monografię: J. Sanford, *Das*